

Misligheter og revisors rolle

Formålet med artikkelen er å minne den enkelte revisor om risikoen for økonomisk kriminalitet i virksomheter og hvilke konsekvenser dette kan ha for virksomheten, revisor og revisjonsselskapet. Meningen er altså å bidra til at revisor gjør en god jobb og samtidig bidra til å redusere revisjonsselskapets kanskje aller største forretningsrisiko.

Artikkelen er forfattet av:

Statsautorisert revisor
Terje Tvedt
Partner og fagansvarlig i BDO

Siviløkonom
Kristian Thaysen
Partner i BDOs granskings- og
compliance enhet

Risikoen for at virksomheter blir utsatt for og/eller driver med økonomisk kriminalitet er vesentlig. Undersøkelser og erfaring understøtter dette. Først og fremst er det virksomhetene som rammes, men i stadig større grad ser vi at aktører stiller spørsmålet «hvor var revisor?». Enkelte ganger stilles dette spørsmålet med god grunn, mens det andre ganger stilles uten reell grunn. Uavhengig av dette må revisor i stadig økende grad forholde seg til spørsmålet. Til syvende og sist handler dette om at revisor skal utføre sin revisjon i tråd med revisorloven og revisjonsstandardene; utøve god revisjonsskikk.

Konsekvensene for virksomhetene som blir utsatt for og/eller deltar i økonomisk kriminalitet, kan være mangeartede og ha en betydelig påvirkning på virksomheten. I enkelte tilfeller kan slike «saker» også ha betydelige konsekvenser for virksomhetens revisor.

Økonomisk kriminalitet og misligheter
Økokrim's definisjon av økonomisk kriminalitet er «profittmotiverte, lovstridige handlinger som ofte begås innenfor eller med utspring i en økonomisk virksomhet

som i seg selv er – eller gir seg ut for å være – lovlig». Det som typisk rammer virksomhetene, er gjerne underslag eller økonomisk utroskap, og gjerne i kombinasjon med andre former for økonomisk kriminalitet, eksempelvis hvitvasking, korrupsjon, dokumentforfalskning eller konkurskriminalitet. Begrepet misligheter er definert i ISA 240 – *Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper*: «En bevisst handling begått av en eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller av andre, som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel.» Standarden avgrenser også misligheter som er relevante for revisor, til å være misligheter som kan medføre vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Dette gjelder underslag av eiendeler og regnskapsmanipulasjon. Regnskapsmanipulasjon er muligens den formen for økonomisk kriminalitet som representerer den største trusselen for revisor. Regnskapsmanipulasjon innebærer nesten pr. definisjon at regnskapet er vesentlig feil; hva vil ellers være motivet bak å manipulere regnskapet annet enn å forlede brukerne av årsregnskapet til å ta andre avgjørelser enn hva de ellers ville ha gjort?

Sammenfaller med Økokrim's definisjon

Det er verdt å merke seg at definisjonen av misligheter i ISA 240 langt på vei er sammenfallende med Økokrim's definisjon av økonomisk kriminalitet. Standardens avgrensing gjør imidlertid at revisors arbeid i utgangspunktet vil være rettet mot en avgrenset del av det som defineres som økonomisk kriminalitet. Revisor må innhente bevis for å underbygge at det er betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon

som følge av misligheter. Revisor planlegger ikke revisjonshandlinger for å underbygge at det ikke har skjedd andre former for økonomisk kriminalitet, men hvis revisor avdekker indikasjoner på dette, må det selvfølgelig følges opp og rapporteres i samsvarende med revisorloven og revisjonsstandardene, hvitvaskingsreglene og annet relevant regelverk. Korrupsjon i form av ulovlig «kick-back» til en innkjøpsansvarlig kan illustrere dette. Denne typen økonomisk kriminalitet vil ikke nødvendigvis gi vesentlige feil i regnskapet. Revisor vil derfor ikke utføre og utføre handlinger for å innhente bevis for at dette ikke har forekommet. Dersom det avdekkes risiko for, eller indikasjoner på at det har skjedd, vil revisor følge opp og rapportere forholdet.

Risikobildet

Konsekvensene for virksomhetene som blir utsatt for og/eller deltar i økonomisk kriminalitet kan være enorme og omfatter gjerne et direkte økonomisk tap, omdømmemetap, granskingskostnader, foretaksstraff og ikke minst risikoen for å bli utestengt fra offentlige anbudskonkurranser. I stadig økende grad ser vi også at skadelidte aktører vurderer styrets ansvar. Jo større risiko for at virksomheten taper penger på den økonomiske kriminaliteten, desto større risiko for at selskapet selv eller andre skadelidte (investorer, långivere mv.) iverksetter tiltak for å tilbakeføre tapte verdier gjennom å saksøke dem som eventuelt kan holdes ansvarlig for et tap. Ut over et potensielt erstatningsansvar vil revisor kunne risikere å få kritikk, bli fratatt bevilgningen sin og ikke minst straffes etter både revisorloven og andre lover som eksempelvis merverdiavgiftsloven, aksjeloven, ligningsloven, hvitvaskingsloven og straffeloven. I tillegg til dette kommer

selsagt en potensiell og ikke ubetydelig omdømmebelastning både for revisjonsselskapet og den aktuelle ansvarlige revisoren.

Mislighetstriangelet

Teorien om «mislighetstriangelet» er kjent for de aller fleste revisorer og skal forklare omstendigheter rundt hvorfor økonomisk kriminalitet blir begått. Det handler om at den eller de som utfører den kriminelle handlingen har et motiv, eksempelvis ved at en leder har en betydelig bonusordning knyttet opp til driftsresultat eller at en ektefelle til en regnskapsmedarbeider har mistet jobben og lønnen ikke lenger strekker til for å betale løpende husholdningsutgifter. Det andre elementet i «mislighetstriangelet» handler om at muligheten må være til stede. Det tredje elementet handler om at den eller de involverte rettferdiggjør handlingen overfor seg selv og andre. Det som er sentralt i denne sammenhengen, er «at muligheten må være til stede». Det er svært sjeldent vi er involvert i saker som omhandler økonomisk kriminalitet, der internkontrollen har vært gjennomgående robust. Nesten utelukkende er det større eller mindre svakheter i internkontrollen som har blitt utnyttet av den kriminelle. Mislighetstriangelet er illustrert i figuren nedenfor:

Revisors rolle og ansvar

Hva betyr dette så for oss som revisorer og hva er revisors rolle og ansvar? Det er uomtvistelig slik at en av revisors roller er å være en tillitsmann for brukerne av årsregnskapet, det være seg investorer, ansatte, offentlige myndigheter og kreditorer. Anne Merethe Bellamy i Finanstilsynet har¹ uttrykt at denne rollen som «tillitsmann» er revisors eksistensgrunnlag og det hele revisjonsordningen bygger på, samt at «tilliten til at revisor ivaretar rollen som tillitsmann er i realiteten revisjonsbransjens eneste aktivum».

Det er vanskelig å være uenig med Bellamy, men for revisor og for virksomheten selv, er det svært viktig ikke å glemme at det er virksomhetens fulle ansvar både å avlegge et riktig årsregnskap og sørge for en betryggende formuesforvaltning og internkontroll.

Revisorloven

Revisorloven § 5–1 og § 5–2 gir noen klare holdepunkter for revisors ansvar. En av flere målsettinger med selve revisjonen

er å bidra til både å forebygge og avdekke misligheter. At regnskapet revideres, er i seg selv forebyggende på dette området. Når dette nevnes eksplisitt, er det et klart tegn på at misligheter også må vurderes mer konkret. Det er likevel vanskelig å finne holdepunkter for at bestemmelsen stiller krav til revisor utover det som fremgår av ISA 240.

For å kunne bidra til å forebygge og avdekke misligheter er det avgjørende å gjøre en god vurdering av risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter (§5–2, første ledd). Det er også i denne sammenhengen verdt å nevne revisorlovens krav til at revisor har tilstrekkelig grunnlag for å kunne vurdere om det foreligger brudd på lover og forskrifter av vesentlig betydning for årsregnskapet.

Av § 5–2, fjerde ledd fremgår det klart at revisor skriftlig skal påpeke «feil og mangler ved organiseringen av og kontrollen med formuesforvaltningen», «misligheter og feil som kan medføre feilinformasjon i årsregnskapet» og «forhold som kan føre til ansvar for medlemmer av styret, bedriftsforsamlingen, representantskapet eller daglig leder». Dersom det er forhold som tilsier at det kan foreligge misligheter eller feil, skal revisor dokumentere dette særskilt med angivelse av hva revisor har fore-

tatt seg i den anledning (§ 5–3 første ledd).

Konsekvenser for gjennomføring av revisjonen – ISA 240

Revisjonsstandarden ISA 240 gir ytterligere «føringer» for god revisjonsskikk på området. Standarden inneholder svært mange relevante punkter. I det følgende vil vi ta for oss noen av de punktene i standarden, samt fra ISA 260 og 265 hvor vi, basert på vår erfaring, ofte ser at det «svikter».

Profesjonell skepsis

Punkt 12 i standarden omhandler «profesjonell skepsis». En profesjonell skepsis skal utøves «uten hensyn til revisors tidligere erfaringer med ærligheten og integriteten til ledelsen og dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll i enheten». Ofte ser en at revisor langt på vei legger tidligere erfaringer med ledelsens integritet ukritisk til grunn. Det er i den forbindelse viktig å være klar over at integriteten kan komme under sterkt press under gitte omstendigheter. Vi viser til drøftelsen nedenfor.

Diskusjon i revisjonsteamet

Ifølge punkt 15 skal risikoen for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter, diskuteres i revisjonsteamet. Denne diskusjonen og vurderingene må dokumenteres.

¹ www.finanstilsynet.no/no/Revisjon/Informasjon/Artikler-og-foredrag/Revisors-rolle-og-oppgaver-og-tilsynet-med-at-dette-bli-tilfredsstillende-ivaretatt/

FORRETNINGSRISIKO: Risikobildet representerer kanskje den største forretningsrisikoen for oss som revisorer.

Det er spesielt viktig å stille seg spørsmål om hvilke regnskapslinjer som kan være eksponert for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter, og hvordan disse mislighetene kan oppstå. En slik diskusjon bør ta utgangspunkt i mislighetsrianglelet som er beskrevet tidligere. Teamet bør gjennomgå identifiserte mislighetsrisikofaktorer knyttet til muligheter, motiver og mulig rettferdiggjøring. Det siste punktet er vanskelig og bør kanskje tones ned i forhold til de to andre. Som nevnt, bør man ikke legge til grunn at integriteten man tidligere har erfart er intakt når det eksisterer motiv og mulighet. De fleste av oss vil ikke akseptere å ta imot penger urettmessig. Hvis vi derimot finner en sum penger, er det mange som umiddelbart forsøker å rettferdiggjøre overfor seg selv at det er greit å beholde pengene. Resonnementer som «det er sikkert umulig å finne den rette eieren, og det er jo slett ikke sikkert at den som mistet pengene hadde tjent dem på ærlig vis», er tanker man fort tyr til. På samme måte vil en leder med motiv og mulighet til for eksempel å øke inntektene og dermed eget bonusgrunnlag, kunne resonnerer: «dette er jo inntekter som faktisk er opptjent, men som etter regnskapsreglene ikke kan inntektsføres før neste år. Da vil det jo uansett jevne seg ut, så dette er bare et spørsmål om når vi skal ta inntekten». Eller resonnementet kan være at: «hvis vi tar denne kostnaden i årets regnskap kommer vi i brudd med lånevilkårene. Det vil skape masse unødig støy, og vi vet jo at dette løser seg neste år. Det er best for alle at vi jevner dette ut ved å skyve på kostnaden.» Mange mislighets saker oppstår ved at den som begår misligheten skal løse et «forbigående» problem. Poenget er at jo sterkere motiver og jo større muligheter det er, dess

større kreativitet vil man kunne mobilisere for å rettferdiggjøre misligheter. Det er lett å opptre med integritet når man ikke er under press.

Misligheter knyttet til inntektsføring

Det er ifølge standarden (punkt 26) «presumpsjon» for misligheter på inntektsområdet. De fleste husker dette, men mange revisorer synes det er vanskelig å konkretisere risikoen. Hva er det vi mener det er risiko for at ledelsen eventuelt vil gjøre med inntektene, hvordan og på hvilke områder, er de sentrale spørsmålene. Løsningen blir ofte at man vurderer at det er særskilt risiko på hele inntektsområdet. Dette er ikke i tråd med standarden. Det man da faktisk gjør er å legge til grunn at ledelsen vil manipulere inntektene. Formålet er manipulasjonen i seg selv, vi har ikke noen formening om hvorfor, i hvilken retning, eller på hvilken måte manipulasjonen vil skje. Det sier seg selv at dette ikke gir en veldig god og målrettet revisjon. Dessuten vil man måtte øke revisjonsinnsatsen på hele området for samtlige påstander. Dette er neppe et godt grunnlag for en effektiv revisjon.

Hvis teamet ikke identifiserer at det er mislighetsrisiko knyttet til inntektsføring, skal begrunnelsen dokumenteres. Det betyr at det skal dokumenteres *hvorfor* det ikke er slik risiko, ikke bare konstatere at det ikke er slik risiko. Begrunnelsen bør forankres i manglende motiv og manglende muligheter, eller at risikoene man har identifisert ikke kan forventes å bli vesentlige for regnskapet. Denne situasjonen vil ofte inntreffe i mindre virksomheter. Det er imidlertid farlig å gjøre dette til en regel. Noen ganger kan en lure på om revisor prøver å «dokumentere» seg bort fra risikoen på inntektsområdet, i stedet for å «revidere» seg bort fra risikoen.

Diskusjon med ledelsen

Mange revisorer synes det er litt vanskelig å ta en diskusjon med ledelsen om misligheter (punkt 17) og «gruer» seg til dette. Diskusjonen oppleves ofte som en øvelse i formalitet, og ikke en reell diskusjon om aktuelle problemstillinger. En økonomisjef i en større virksomhet ga eksempelvis følgende svar på spørsmålet om hvordan han vurderte risiko for misligheter: «Har De sluttet å slå deres kone?» Poenget er relevant nok. Risikoen for at ledelsen selv manipulerer regnskapet kan i liten grad avdekkes ved diskusjon med, nettopp, ledelsen. Punktet er likevel svært viktig og gir en klar indikasjon på om selskapet selv

tar risikobildet på alvor. Revisor må stille ledelsen spørsmål om deres prosess for å identifisere og håndtere risikoene for misligheter og ledelsens vurdering av risikoen. Revisor må også kartlegge kommunikasjon om dette fra ledelsen til dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll – normalt selskapets styre. Finnes det «spor» etter slik kommunikasjon i selskapets styreprotokoller? Til slutt må revisor også kartlegge hvordan ledelsen kommuniserer om dette til selskapets ansatte. Dersom det ikke finnes noe «spor» etter slik kommunikasjon, kan det stilles spørsmål om hvordan internkontrollen innenfor mislighetsområdet er akseptabel.

Test av hovedboksposteringer

Kanskje en av de aller viktigste revisjonshandlinger for å kunne avsløre regnskapsmanipulasjon er å teste hensiktsmessigheten av posteringer i hovedboken. Posteringer i hovedboken omfatter egentlig alle transaksjoner i hovedboken, men ofte fokuseres det i denne sammenhengen på manuelle posteringer i hovedboken, såkalte diversebilag. Mange revisorer har lav kunnskap både om hva manuelle posteringer i hovedboken faktisk er, og mange har lav kunnskap om hvordan disse faktisk skal revideres. Det som her er vesentlig, er først og fremst å vurdere hva slags internkontroll selskapet har etablert hva gjelder manuelle posteringer i hovedboken. Det er et krav i ISA 315 at dette kartlegges for alle oppdrag. De aller fleste virksomhetene med et akseptabelt kontrollmiljø har etablert dualkontroll ved godkjenning av inngående fakturaer og ved utbetalinger, men det er forbausende få virksomheter som har etablert dualkontroll ved bokføring av vesentlige manuelle posteringer – og hvor ofte får norske virksomheter spørsmål fra revisor om slike kontroller er etablert? Deretter må revisor, basert på risikovurderingen, fastslå hva slags posteringer som bør testes nærmere. Dette kan typisk være store runde beløp mellom ulike balansekonti, gjerne i forbindelse med periode-slutt. ISA 240 krever at det testes posteringer i forbindelse med regnskapsavslutningen i alle tilfeller. Revisor kan her ikke dokumentere seg bort ved henvisning til for eksempel risikovurderinger. I tillegg må revisor vurdere å teste posteringer for året for øvrig. Dette er handlinger som er betinget og som revisor styrer basert på sin risikovurdering.

Rapportering av svakheter i internkontrollen

Til slutt er det svært viktig å rapportere eventuelle avdekkede svakheter i intern-

kontrollen til det rette ledelsesnivået. Typisk kan dette være svakheter i internkontrollen knyttet til godkjenning av daglig leders reiserregninger eller andre utlegg, manglende dualkontroll ved godkjenning av inngående fakturaer eller ved utbetalinger, eller manglende arbeidsdeling. Selv om det ifølge standardene ikke nødvendigvis alltid er et eksplisitt krav om skriftlig rapportering, er det ofte å anbefale. Uten skriftlig kommunikasjon som er etterprøvet, blir det ofte «ord mot ord».

Huskeliste

Med utgangspunkt i noen av revisjonsstandardene har vi nå beskrevet flere viktige forhold ved utførelse av revisjonsoppgavet. I det følgende gir vi ytterligere konkrete tips og råd (en huskeliste) om hva du bør være oppmerksom på:

- Er tilstrekkelig dualkontroll etablert? Hvis ikke – er kompensierende kontroll etablert?
- Ofte begås misligheter ved at det gjøres innkjøp fra «nærstående» til ledelsen og/eller sentrale personer tilknyttet selskapet. Har virksomheten og/eller

revisor noen form for kontroll av eventuelle slike innkjøp?

- Har virksomheten tilstrekkelig kontroll på ajourhold av leverandørregisteret og ved registrering av nye leverandører?
- Har selskapet tilstrekkelig kontroll på ajourhold av lønnsdata (eksempelvis endring av bankkontonummer) og ved registrering av nye ansatte?
- Opplever du som revisor at kunden «siler» og/eller er opptatt av å kontrollere informasjonen som blir gitt?
- Tar det lang tid før du mottar etterspurt dokumentasjon?
- Eksisterer viktige avtaler og er de signert?
- Er det hyppige endringer av ledende personer?
- Har selskapet en unødig kompleks selskapsstruktur og finnes det avdelinger/enheter i skatteparadis?
- Har selskapet transaksjoner med selskaper i skatteparadis og i så fall – har du som revisor fullstendig kontroll på årsaken til slike transaksjoner?
- Består selskapets regnskap av regnskapsposter som er basert på estimater som er vanskelig å etterprøve/revidere?

- Har selskapet en tilfredsstillende prosess/rutine for regnskapsrapportering og «overvåkes» den? Er det eksemplvis noen som faktisk kontrollerer at bankavstemming gjennomføres og at «åpne poster» følges opp?

Avslutningsvis er det på sin plass å minne om at risikobildet for at norske virksomheter blir utsatt for og/eller deltar i økonomisk kriminalitet er betydelig, og dette risikobildet representerer igjen kanskje den største forretningsrisikoen for oss som revisorer. Regnskapsbrukernes tillit til revisor er bransjens viktigste aktivum. Risikoen må vurderes i revisjonsteamet og risikovurderingen må følges opp med «rød tråd» gjennom hele revisjonen. Vi må diskutere mislighetsrisiko med ledelsen og stille spørsmål rundt hva ledelsen gjør for å forebygge. Dersom internkontrollen ikke er tilstrekkelig robust, må du som revisor rapportere dette til ledelsen og til de som har et overordnet ansvar for styring og kontroll i virksomheten.

ZIRIUS PORTAL – DIN LØSNING TIL DINE KUNDER!

LA KUNDENE TA DEL I JOBBEN!

Løsningen lar kunder av regnskapskontoret ta del i:

- ✓ Opprette kunder og varer
- ✓ Attestasjonsrutiner
- ✓ Legge inn inngående bilag
- ✓ Historikk og rapportering
- ✓ Sende tilbud, ordre og faktura m/KID
- ✓ Godkjenne betalinger til bank
- ✓ Oppdatert betalingsstatus fra regnskap
- ✓ Timeregistrering mot prosjekt

Webbasert klientportal, direkte koblet til ZIRIUS ERP for et effektivt daglig samspill.

Finn ut mer på www.zirius.no

